

He pogut escriure aquesta obra [*El pelegrí apassionat*] amb la relativa llibertat econòmica que m'ha vingut d'uns diners que són de Catalunya i que jo mai no havia tingut. Amb aquesta obra, doncs, pretenc tornar a Catalunya el do que ella m'ha fet.

Joan Puig i Ferrer. *Ressonàncies*

Joan Puig i Ferrer: *Ressonàncies* d'un exili

Joan Fuster insinuà que “potser el novel·lista català més important de la primera meitat del segle XX sigui Joan Puig i Ferrer (1882-1956)” (1971: 247). Aquesta opinió, potser és qüestionable si es tenen en compte diversos paràmetres, però no pel que fa a la prolífica producció narrativa duta a terme per aquest escriptor del Camp de Tarragona d'ençà la segona part dels anys vint.¹

Tanmateix, amb l'adveniment de la II República, l'autor passaria a compaginar la creació literària amb la dedicació a la política d'alts vols. Durant la dècada dels trenta fou diputat d'Esquerra Republicana a les Corts espanyoles i, posteriorment, diputat pel Parlament de Catalunya i conseller d'Assistència Social de la Generalitat, encara que aquest últim càrrec no arribà a exercir-lo pràcticament, ja que amb el *desastre del 36* es va veure condemnat, com la majoria d'intel·lectuals catalans, a un exili forçat.²

Des de França —exiliat a Saint-Martin-le-Beau (la Turena), i finalment a París—, Joan Puig i Ferrer va elaborar durant més de deu anys (concretament entre el 1942 i el 1952) el seu diari íntim, de vora un miler de fulls, que titulà *Ressonàncies*. La literatura del jo esdevenia un espai idoni que li permeté traslladar unes inquietuds personals que ultrapassaven amb escreix allò merament literari.

¹ Per a una informació detallada de la seua trajectòria, veg. Domènec Guansé (1966); Joan Fuster (1971); Guillem-Jordi Graells (1982). Referències completes en la bibliografia final d'aquest article. Veg. també el web: www.escriptors.cat/autors/puigiferrerj/index.html

² De fet, Puig fou nomenat conseller del Govern de la Generalitat constituït el 3 d'agost de 1936 per a fer front a la rebel·lió militar que desembocaria en la Guerra Civil. Veg. portada de l'edició d'*El Día Gráfico* d'aquell dia.

Ressonàncies és una peça cabdal en el marc de l'exili català de postguerra. Més enllà del mer testimoni particular d'una època, aquest dietari conté l'explicació detallada d'un dels escàndols més coneguts entre els erudits catalans de la diàspora: l'*affaire* del repartiment dels diners de la Generalitat entre polítics i escriptors exiliats a París, que l'esquitxaria de ple i motivaria la creació d'una llegenda negra al voltat de la seua figura, fins a l'extrem d'acabar relegant-lo a un ostracisme literari que a hores d'ara encara perdura.³

EL DIARI *RESSONÀNCIES*

El diari de Puig i Ferrer no és, ni de bon tros, una defensa davant d'unes acusacions. L'obra va molt més enllà, i “al costat de l'evocació retrospectiva sobre fets autobiogràfics, trobem la pinzellada referent a la seva situació personal del moment. [...] Això fa de *Ressonàncies* un document bàsic sobre la vida i l'obra de Puig” (Graells, 1975: 9). Heus ací un fragment ben representatiu:

Aquesta obra, aquestes *Ressonàncies* es fan totes soles. Em vénen al pensament sense que jo les cerqui, les sol·liciti. Tot passejant, en qualsevol moment d'oci, o tot escrivint altres coses. Llavors apunto les idees en un paper. Més tard les passo aquí, hi dono forma [...]. D'aquí el seu caràcter dispers o de notes vàries, o diari sense dates. Diari de pensament més que no pas de fets, o de sentiments o de coses succeïdes. (Puig i Ferrer, 1981, 151)⁴

L'autor hi aboca anotacions on reflexiona sobre la funció catàrtica de la literatura íntima, amb un clar propòsit de despullament i d'autoconeixement. Però en aquestes quartilles hi escriu, també, les seues memòries polítiques. I ho fa motivat pel pamflet difamatori contra la seua persona, obra d'un antic amic seu que l'acusà, entre altres coses, de viure exiliat com un sibarita arran del cobrament fraudulent adés esmentat.⁵

Les acusacions vessades en aquest pamflet arrelaren aviat entre els cercles intel·lectuals catalans de l'exili parisenc, tot condicionant —potser propiciant—

³ Les acusacions vers la figura de Puig i Ferrer tingueren un ressò molt ampli entre els cercles literaris catalans dels anys 40, 50 i 60. Podem palesar-ho a través de diversos epistolaris entre els exiliats catalans a Europa amb els d'Amèrica i, sobretot, als polèmics articles apareguts a la revista *Pont Blau* entre 1954 i 1961.

⁴ A fi d'alleugerir el sistema de citacions, d'ara en avant, cada vegada que aquestes facen referència al segon volum del diari *Ressonàncies* (*Memòries polítiques*), indicarem únicament el núm. de pàgina entre parèntesi.

⁵ *El gran sapastre*, de Ferran Canyameres. En parlem detingudament més endavant.

que Puig formulara en el dietari múltiples reflexions sobre la condició humana, les penalitats de l'exili i el sofriment producte de la solitud. Tot plegat menaria, de retruc, a unes reflexions punyents contra el catalanisme polític, ideològic i literari: “Hi escric des de l'any 42, dels meus seixanta anys. [...] El títol *Ressonàncies*. Són ressonàncies del que he viscut, vist, llegit, pensat i meditat, del passat i del present i, de vegades, ressonàncies que sento venir del temps que encara no han vingut” (187); “un *Diari* com el meu és crítica d'homes, de fets, de mi mateix” (23).

És obvi que no som pas davant d'un diari canònic. De fet, el mateix autor el considera més aïna unes memòries: “Memòries en forma de notes, o diari sense dates” (25); “tot i deslligades, com han d'aparèixer sovint aquestes notes, a l'atzar de la salut, de les puges i baixes del meu treball, de les confiança i desconfiança del meu esperit, sento que elles són les meves veritables memòries” (59). En aquest sentit, val a dir que l'autor l'escriu paral·lelament al vast cicle novel·lesc *El pelegrí apassionat*, de 12 gruixuts volums.⁶ Arran de les acusacions vessades sobre la seua persona, tant el diari com la novel·la acabarien prenent un aire totalment contrari a la idea inicial:

No em creia veure'm un dia obligat a escriure aquestes coses. Les *Ressonàncies* no havien de contenir res per aquest estil. Havien d'ésser una mena de memòries íntimes, o de diari sense dates sobre la intimitat del meu pensament respecte a coses literàries, polítiques, socials [...]. Jo no volia parlar de les meves intimitats amb dones (com no he fet), ni de res de les circumstàncies que em varen dur a París. La meua vida d'escriptor, el meu pensament d'escriptor, els meus judicis sobre els nostres escriptors i sobre els escriptors en general, i la diversitat de pensaments que anaven venint sobre la vida, la filosofia, la literatura, la política, els conflictes d'Europa i els de casa nostra havien de constituir-ne el moll de l'os. Però vet aquí que l'actitud dels meus millors amics davant les calúmnies i difamacions de què he estat objecte, que ells amb un sol gest d'energia, de coratjosa solidaritat amb mi, haurien pogut aturar d'un cop, i en canvi, per covardia, m'han deixat calumniar i difamar a mi sol i han deixat prendre al meu difamador una certa importància social dintre l'exili per tenir-lo content, em forcen a fer-ho. (225-226)

Puig i Ferrer denuncia en aquesta nota que s'havia convertit en l'únic culpable d'un afer en què també havien participat múltiples coneguts seus, a qui ja els estava bé que les acusacions recaigueren únicament sobre la seua figura. És llavors quan l'autor inicia una cursa contrarellotge, a través de la literatura íntima, a fi de salvaguardar la seua reputació. Això el dugué, a mesura que

⁶ Puig hi reitera sovint que “en general escric en aquests quaderns el dia que no tinc la imaginació prou fresca o prou vigorosa per a treballar en la novel·la” (37).

l'escàndol va anar assolint més embranzida, a obsessionar-se en la publicació del diari: “Un llibre de notes com el meu és cosa delicada. Què vull que es publiqui? Sí, naturalment. No ens confessem pas al peu d'un mur on no hi ha ningú que ens pugui sentir.” (59); “Que des de la primera pàgina de *Ressonàncies* fins a la darrera que trobaran a la meua mort, ho publiquin tot íntegrament” (209); “Que vingui després la crítica i que refuti el meu *Diari*, i el combati, i se m'acusi del que es vulgui, però que no se'm mutili abans” (23).⁷

No debades, la publicació de *Ressonàncies* no es produeix fins vora vint anys després de la mort de l'autor. Això és: l'any 1975. Ara bé, aquesta fou una edició parcial, constituïda només per les anotacions de caire literari. A més a més, aparegué sota el títol de *Diari d'un escriptor*, amb el nom original de *Ressonàncies* convertit en subtítol.⁸ Així doncs, calgué esperar gairebé sis anys més, fins el 1981, perquè s'editaren la resta d'anotacions —les de caire polític—, amb el títol, valga la redundància, de *Memòries polítiques*. Guillem-Jordi Graells, responsable de l'edició de tots dos volums, n'argüia les causes en el pròleg del segon:

Amb el títol de *Memòries Polítiques* publiquem en aquest volum la part fins ara inèdita del dietari de postguerra de Joan Puig i Ferrer *Ressonàncies*. El motiu pel qual el 1975 no fou publicat íntegrament *Ressonàncies* serà fàcilment comprès. [...] Vàrem considerar que el moment polític català no era el més oportú per donar a conèixer algunes de les revelacions i opinions puig-i-ferrerianes sobre determinats punts del nostre passat més immediat, molt especialment pel que fa referència a fets i homes de la política de la Generalitat republicana i de l'exili. [...] El contingut de les anotacions de tema polític contingudes en el manuscrit no eren gens oportunes en aquell període d'àmplies mobilitzacions en favor de la recuperació de les nostres institucions i de la memòria col·lectiva del nostre passat més immediat. (Graells, 1981: 7)

MEMÒRIES POLÍTiques

Les precaucions de l'editor no són pas gratuïtes. Com a polític, Joan Puig i Ferrer es fregà colze a colze amb les personalitats més rellevants: Macià, Companys, Tarradellas, etc. El dietari *Ressonàncies* esdevé un testimoni insòlit,

⁷ Aquesta darrera cita l'hem estreta del fals pròleg que trobem tot just al començament de *Ressonàncies*, signat per un fictici *alter ego* seu (Martí Reclòs), a qui en principi pensà atribuir l'autoria del diari, tal com havia fet en ocasions anteriors. Finalment, però, Puig desestima el recurs de l'heterònim novel·lesc i decideix no amagar-se darrere de cap màscara.

⁸ La decisió fou presa per l'editor, de conformitat amb les hereves, Pilar i Eva (filles de Puig i Ferrer): “La selecció que presentem sota aquest títol de *Diari d'un escriptor*, inclou aproximadament la meitat del material disponible” (Graells, 1975: 29).

en aquest sentit. Ara bé, la visió oferta per Puig és sovint fruit del ressentiment derivat de la manca de recolzament per part de moltes d'aquestes autoritats davant les calúmnies rebudes. De fet, hi considera “Macià, com Companys, polítics mediocres, el primer honest, però de capacitats limitades, el segon vulgar i tarat” (149). A més, sobre Lluís Companys, de qui no pot parlar amb rancúnia per l'estafa de París car ja que era mort, hi diu:

Companys era petit, voluble, capriciós, insegur i fluctuant, sense cap pensament polític, intrigant i subornador, amb petits egoismes de vanitós i sense escrúpols per a ascendir, però enmig d'això tenia escapades d'estrabul·lat heroisme i moviments de generós. [...] La seva ignorància enciclopèdica i la poca profunditat de l'home no donaven per a res més. (70)

¿I què direm quan volen fer un símbol de Companys, que només per la seva mort d'afusellat pel Dictador ens deixa una pietosa memòria d'ell, però que per tota la seva lamentable política mereix ser durament criticat? (267) [...] Companys en fred era un intrigant, un “equilibrista”. En calent, un energumen. (126)

Amb tot, les crítiques més dures van adreçades sempre a Josep Tarradellas, a qui anomena despectivament el “Gran Comanador”:

Tarradellas és una cosa molt més greu. Fred, dur, cruel, sense entranyes davant el sofriment moral, és un ésser deshumanitzat per la seva monstruosa ambició de puixança i de diner. A més de gelós, envejós, desconfiat. Menysprea tothom i no estima realment ningú. No mou un dit que no sigui per al seu interès personal. [...] Té tremp de dictador. La política per a ell és un negoci, negoci de diners i set de consideració i de prestigi personal. És un *affairista* genial d'una insaciable rapacitat. (70)

Frase de Tarradellas: parlàvem dels afusellaments perpetrats per Franco. I ell que em diu: “El servei que ens fa. Aquest ens estalvia d'afusellar-los quan tornarem allà baix”. Es referia naturalment a certs anarquistes i comunistes de tipus actiu. Home d'autoritat, doncs, Tarradellas. Home polític. I polític en el fons tal com el sé, amb carnadura de dictador. Però s'ha de posar la careta democràtica. Ell com tants altres dirigents no creu en la democràcia. (171)⁹

En canvi, malgrat el refredament progressiu de les relacions, no hi escatimarà elogis a Ventura Gassol, Jaume Aiguader o Carles Pi i Sunyer. A més, a París també va establir bones relacions amb Melcior Font, Mercè Rodoreda i Armand Obiols, a qui considera “bons amics” (164).

⁹ Com a contrapunt, *veg.* l'entrevista que li féu Lluís Bonada a Josep Tarradellas per al suplement “Art i Lletres” del diari *Avui* (7/II/1982), amb motiu de l'efemèride del centenari del naixement de Puig i Ferrer.

Tot reflexionant, Puig lamenta que “tots, tots els nostres mals ens vénen dels nostres errors polítics” (57); “Si puc tornar a Espanya, mai més no m’embolicaré en política. Ni en el catalanisme” (66). L’autor es penedeix obertament al diari íntim d’haver-s’hi capficat, i clama:

En res no he estat cínic, però en política potser sí. Almenys he estat descregut i sovint lúcid. Mai no vaig creure en Macià. No podia. Jo mai no he votat, ni vaig votar en les eleccions que portaren la República. Tot i així —després d’haver refusat amb tota energia d’ésser inclòs en la llista de candidats de les eleccions municipals de Barcelona—, em vaig deixar incloure en la llista de candidats de Barcelona al primer Parlament de la República. [...] Què podia fer un home com jo al Parlament? La meua actitud era únicament crítica, però no sols en el Parlament; molt més ho era en la nostra política; molt més dels homes de l’Esquerra i de tota la Generalitat. [...] No cessava de denunciar en les meves converses fins a risc d’esdevenir persona poc grata a la Generalitat, com així fou finalment, on se’m tenia per un energumen, un antipolític i àdhuc un mal català. (68-69)

I sense més preàmbuls, l’autor hi vessa la seua versió de l’*affaire* dels diners. Ho fa, però, curant-se en salut, situant-se a la defensiva: “Tot ho exposaré respectuosament i voldria que se’m llegís amb respecte encara que es vegi que vaig errat” (91). Òbviament era ben conscient que “tots se’m llançaran al damunt, començant pels amics. Un crític, sobretot social, no pot tenir amics” (63).

*NOTA PER A LA MEVA DEFENSA*¹⁰

“Quan m’he adonat que la major part de les meves amistats eren culs de got, he preferit quedar-me sense amics. Avui estic gairebé sol. M’he de defensar. No contra tots, sinó davant de tots” (188). Arran de la llegenda negra creada al voltant de la seua figura literària, Puig i Ferrer es planteja escriure una obra similar a la publicada anys enrere per Jacint Verdager, que el cèlebre mossèn titulà *En defensa pròpia*.¹¹ Fins i tot, es planteja de posar-li el mateix nom. A la fi, però, fou el seu diari íntim el que acabaria acomplint aquesta tasca. Vet aquí la crònica detallada dels fets:

¹⁰ Aquest encapçalament, localitzat a la pàg. 213, és l’únic títol que apareix al llarg de tot el diari, a banda d’una nota escrita en francès tot just quan clou l’exposició dels fets: “*Et tout le reste est littérature*”.

¹¹ Col·lecció d’articles vindicats publicats a la premsa de 1895, compilats i publicats per La Magrana (1994) i Tusquets (2002).

Mentre jo, tot treballant com un pagès, anava escrivint la meua obra, silenciosament i allunyat de París, a París la calúnnia, la difamació, la infàmia treballaven contra mi. Suposaven que amb uns diners robats a Catalunya jo havia fet vida de ric, disbauxat a París. [...] Però anem a pams. Primer de tot, els meus diners no foren robats a Catalunya. Em foren donats pels qui regien Catalunya en els darrers temps de la nostra guerra civil, quan el Govern de Catalunya ja s'ho veia tot perdut. Ventura Gassol, Josep Tarradellas, Martí Esteve, Joan Casanoves, Prunés, Mestres, les vidues de Companys i Lluhí Vallescà, i altres, força d'altres, que no vull anomenar, ja que no tracto de fer escàndol sinó de dir la veritat tal com fou, tots aquests que anomeno no em podran desmentir, ni crec que ho puguin intentar, perquè van rebre almenys tants diners com jo. (206)¹²

La repartició es va fer a la pensió on jo estava, el *Family Hotel* de la Rue Cambon. [...] Jo tenia guardats els diners per a tots. Durant temps, jo havia estat pagador i home de confiança de la Generalitat a París. [...] Els meus comptes foren enviats a la Generalitat i aprovats pel Govern, que els trobà justos, perfectes, d'home decent, honorat. (207)

Tanmateix, Puig se sent l'única víctima. Se sent víctima d'una conspiració a què hom s'aferra per a salvaguardar l'honor personal a canvi del desprestigi d'altri, però no es rendeix pas:

Aquestes coses em calia escriure-les aquí per la meua defensa abans de la mort. Per mi mateix ja saben algunes altres personalitats *com anà la cosa dels diners*. He escrit a diverses persones que em mereixen respecte per diverses raons. [...] Tothom calla i em deixen acusar de lladre únicament a mi. Molts, si no tothom, saben la veritat, se la diuen de boca en boca, però ningú no la diu públicament. [...] Els altres volen aparèixer purs, immaculats, i a mi que humanament, catalanament dic la veritat autèntica, em deixen sol, cada dia més sol, cada dia més apropats a la calúnnia, la difamació i la infàmia i cada dia més allunyats de mi. (208)

De fet, hi insisteix fins a l'extenuació:

I vet aquí, repeteixo, que un dia, una tarda, al *Family Hotel* de la Rue de Cambon, on jo estava a pensió amb la meua família, on també, adés l'un, adés l'altre, havien vingut diversos consellers a viure amb llurs famílies, que allò semblava la pensió dels catalans, o més ben dit la pensió del Govern dels catalans, jo a la nostra cambra de menjar i dormir, davant dels membres del Govern allí reunits, donava compte de les meves gestions a París, del meu treball d'administrador d'uns diners de la Generalitat situats a París, guardats per mi i per mi augmentats gràcies a les comissions que els venedors de les coses al Govern de Catalunya m'havien ofert a mi com a representant de dit Govern a París. Els meus comptes foren aprovats amb satisfacció general i jo felicitat.

Vaig posar les piles de bitllets de mil damunt la taula, i es procedí al repartiment de la suma, a tots una part igual. Es va fer, doncs, el repartiment igual per a tothom. No cap fortuna ni molt menys. Una quantitat per a començar anar tirant a l'estranger, per després

¹² A partir de la pàg. 213 ho desgrana tot fil per randa. La resta de noms els reproduïx a les pàgs. 230-231.

espavilar-se cadascú pel seu cantó. Tal és la cosa exactament. Però alguns catalans, dels més alts, significatius, dels més representatius i elevats de la nostra cultura, i la nostra política, no han cessat de pregar-me: “Puig, no feu escàndol, no doneu mala idea dels catalans a l'estranger”. (215-216)

Però en aquest anhel de sinceritat, hi matisa:

Jo doncs, ja amb aquella quantitat repartida *semioficialment en secret* [...] em vaig aconsellar d'un banquer català amic meu, llavors resident a París. I ell mateix m'associà amb un agent de la Borsa de París. [...] Els primers guanys em van enlluernar: “¿Com, tan de pressa, tan fàcilment es poden guanyar diners?”, em vaig dir. [...] Si dic que els guanys em van enlluernar és exacte. Enlluernat vaig fer imprudències, disbarats. Que el diner perverteix ho havia llegit moltes vegades. Llavors ho vaig tocar. Una dona se'm fica entre les cames, les cames de la dona em van muntar al cervell i vaig cometre un fet escandalós. Va ésser el primer càstig, la primera venjança dels meus diners. (218)

El gruix d'aquesta defensa fou escrit el 1949, amb Puig ja establert a París des de feia alguns anys; encara que “l'any 42 ja havia ocorregut el meu desastre personal, jo sabia, preveia que aquest desastre em portaria conseqüències greus. El meu traïdor i difamador ja començava a operar” (222-223).

FERRAN CANYAMERES I *EL GRAN SAPASTRE*

Per què Puig i Ferrer titlla al seu difamador, Ferran Canyameres, també de “traïdor”? El mateix escriptor de la Selva del Camp se n'encarrega de reconstruir els fets: “Durant tres anys vaig estar apassionat per una dona a París. Vaig fer vida d'apassionat enganyat i traït. [...] Vingué el drama amb aquesta dona i l'escàndol. I això em va perdre. [...] Ella em feia els trenta mil *tours du cochon*, com es diu a París, i això provocà el drama i l'escàndol que m'ha fet tant de mal, que després ha estat tantíssim explotat contra mi” (207). Aquests mateixos fets són recollits també per Ferran Canyameres al pamflet *El gran sapastre* (1941):

Em posaren a les mans retalls de diaris francesos que, en llegir-los, em feren caure assegut a la cadira. Puig i Ferrer, impel·lit per la gelosia, s'havia llançat damunt de la seva amant, una tal Marie-Rose Teston, colpejant-la amb una planxa elèctrica fins a fracturar-li el crani i esclafar-li les mans, amb les quals intentava aturar els cops. No havia parat de picar fins que la cregué morta. [...] Aquesta noia es negà a perseguir judicialment aquell que havia atemptat contra la seva vida i callà. [...] A més, segons em digué un íntim seu, Puig i Ferrer anà a implorar perdó a la tal Teston, agenollat, les llàgrimes als ulls, amb un pom de floretes a la mà, dòcil, com el gos salvatge després d'haver clavat les dents. (Canyameres, 1977: 77-78)

No obstant això, la situació fa un gir insòlit quan el propi Canyameres acaba fent-li el salt a Puig amb aquesta mateixa amant.¹³ A diferència de *Ressonàncies*, a *El gran sapastre* no se'n fa cap menció, però:

Jo vaig tenir la desgràcia de deixar-me entabanar, traïr i estafar per un amic de més de vint-i-cinc anys d'amistat, un tal Carota li diré per motiu.¹⁴ No vull posar el seu nom aquí per no embrutar aquestes pàgines, però en dir-li Carota, qui no s'assenyalarà amb el dit? Se'm presentà a París fent el pobre, el llastimós. Diverses vegades el vaig ajudar amb diners. Després ell em va dir que no em volia *sabrejar*, que es veia capaç de guanyar molts diners a París i de fer-me'n guanyar a mi, si jo l'ajudava a posar un negoci amb un petit capital. [...] El capital conjunt era gran. Però els diversos préstecs a la Societat Anònima que X [Ventura Gassol] i jo vam haver de fer després eren més grans; molt més grans que el capital primitiu. Vingué la guerra i Carota ens ho estafà tot. Com que l'estafada fou precedida d'una repugnant traïció a mi, de caràcter íntim, que jo flairava, però que després se m'ha confirmat absolutament, jo furiós contra Carota, el vaig amenaçar. Ell començà a difamar-me pertot arreu i escriví un llibre infamant contra mi, que han llegit centenars de catalans. (233)

S'hi refereix, com dèiem abans, a *El gran sapastre. Vida exterior d'un escriptor*. El subtítol fa burla d'un llibre de Puig —*Vida interior d'un escriptor* (1928)— en què l'autor selvatà autoanalitzava el seu tumultuós món íntim. En una epístola adreçada a coneguts seus exiliats a Amèrica —que recupera per al dietari— n'esclareix els fets amb cura i detall:

Entre el meu difamador i jo hi hagué coses de caràcter sentimental i passional a les quals ell poc es referirà. Hi hagué una dona, vet aquí. Ell la conegué. I s'alià amb aquesta dona, de cop per fer-me la traïció de caràcter sentimental, després entre ells dos, amic i amiga meus, em van fer el parany d'un negoci per tal de poder-me fer l'estafada. [...] Jo vaig cridar la infàmia i la traïció. I, violentament, els vaig amenaçar. La dona acabà amenaçada per mi, confessant-me la traïció i l'estafada. Jo la vaig abandonar sense més. El traïdor i estafador va fugir de París (*parti sans laisser d'adresse*, com es diu en francès), i lluny de París començà a escriure la difamació contra mi. [...] No li mancà l'obvi i grosser flat psicològic per a comprendre que el més gran atac que em podia fer, el que seria acollit amb més fruïció entre els bons refugiats catalans, que tant patien molts d'ells per dificultats econòmiques, seria el d'acusar-me d'haver-me fet a l'exili enormement ric, amb diners robats a Catalunya, és clar. I sobre això carregà l'accent. (312)

¹³ Per a visió més detallada dels fets, *veg.* l'article de Carme Oriol (1989) "Una visió dels escriptors Joan Puig i Ferrer i Ferran Canyameres a través de les obres *La traïció de Llavaneres* i *El gran sapastre*".

¹⁴ Ferran Canyameres, l'Armand Llavaneres d'*El pelegrí apassionat*.

Com apuntàvem adés, el diari íntim esdevé un marc literari idoni per a Puig i Ferrer; el més adient per a redimir-se. El pacte autobiogràfic (Lejeune, 1975) també hi juga un paper important, en aquest sentit: “¿Comprends, doncs, lector, la meua preocupació o necessitat de defensar-me prop teu contra una difamació que el meu difamador ha fet, sinó pública, gairebé general amb el seu incessant i tenaç treball prop de centenars i potser milers de catalans? Durant anys he callat. Ja no puc callar més” (302). El ventall de possibilitats que li ofereix *Ressonàncies* és sens dubte il·limitat:

Aquí deixo consignats els elements per a la meua defensa, que per ara no faig pública. Per què? M'explicaré: tothom m'ha aconsellat o m'ha pregat que no faci un escàndol, que les meves revelacions serien un descrèdit per a certes personalitats catalanes importants de l'exili. És la tesi de l'amic poeta [Josep Carner]: sacrificar-me en bé de Catalunya i pel bon nom de certs catalans.¹⁵ Fins ara ho he fet. En públic, no he dit res. Però en uns escrits íntims com aquestes *Ressonàncies*, que potser no seran publicades fins després de la meua mort, m'ha semblat que m'havia de defensar, que em calia dir tota la veritat sobre uns fets incontrovertibles. (256)

Així doncs, Puig tampoc no desaprofita l'avinentsa per a compilar les opinions que diversos coneguts seus li proferiren en privat. Confessions que, al marge del posicionament més o menys favorable vers ell respecte a la polèmica, coincideixen a qüestionar la vàlua literària del pamflet de Canyameres:¹⁶

A poc a poc he anat sabent que Carota anava per les cases dels catalans de París i de França a oferir una còpia del seu llibre i avui em consta que l'han llegit gran quantitat de catalans, bastants d'ells amics meus. Cap amic no me n'ha vingut a parlar llevat de Melcior Font. Indirectament, però, m'han arribat certes impressions. Les consignaré tal com me les han comunicades:

Millàs-Raurell: “Amb aquest llibre encara feu Puig i Ferrer més interessant.”

Just Cabot: “Si l'autor d'això tingués talent i sabés escriure hauria pogut fer molt de mal a Puig i Ferrer.”

Josep Tarradellas: “Carota i el seu llibre són un gargall. En Puig, amb una sola *quartilla*, enfonsarà el seu enemic.”

¹⁵ Resulta curiosa la controvèrsia entre Carner —partidari d'una “doble paraula d'honor” (242) per cloure l'assumpte— i Puig, que insisteix a fer prevaler l'orgull: “L'amic poeta, tot volent ésser just, cometia l'error de posar-nos al mateix nivell a Carota i a mi” (253).

¹⁶ Les dificultats de publicació (no apareixeria fins l'any 1977, a Agut Editor, de Caldes de Montbui), palesen el poc valor literari del pamflet. De fet, cap editorial no s'ha fet càrrec de l'edició de les seues memòries, a hores d'ara encara inèdites.

Joan Rebull: “No he volgut llegir aquesta porqueria, jo. Un temps estava indignat amb En Puig perquè jo patia misèria i ell malversava els diners, segons m’havien dit, però ara que sé millor les coses, entre Carota i Puig jo he triat En Puig.”

Melcior Font: “Ja fa temps que vaig triar En Puig.”

Directament a mi:

Josep Carner: “No us preocupi el llibre de Carota. No serà pas ell que us farà passar a la posteritat.”

Armand Obiols: “Aquest llibre no ha estat escrit per a publicar-se, sinó per a fer-lo llegir manuscrit i per a crear-vos enemics, o per a fer-vos perdre els amics. Si es publicués, Carota aniria als tribunals, amb tanta gent que anomena i difama brutalment.”

Mercè Rodoreda: “Després del que va fer durant la guerra, Carota s’ha volgut blanquejar prop de les personalitats polítiques i literàries catalanes i el fet és que aquestes li ho han permès.” (235-236)¹⁷

REPERCUSSIÓ D’ESPERIT

El diari *Ressonàncies* és, probablement després de *Camins de França* (1934), l’obra més important de Puig i Ferrer. El propi autor ho deixa entreveure en considerar la redacció d’aquestes notes com un “diàleg amb mi mateix i la presència, per a mi, de la meua superació, acompanyada dia a dia. És diàleg per tal com hi ha desdoblament de tu, que tu mateix et parles, t’escoltes, t’interrogues i et respons” (59). L’obsessió de defensar-se l’obligà a un esforç d’autoindagació que acabà repercutint, de retruc, en el seu esperit. Davall el refugi que li ofereix la literatura del jo, Puig aprofundeix en el seu autoconeixement com a individu, impel·lit per la “necessitat de veure-hi el més clar possible dintre meu” (290):

De sobte, m’he adonat que aquest *Diari*, aquestes *Ressonàncies* constituïen, en efecte, el ressò del que he viscut, pensat, treballat, sofert, somniat, estudiat i realitzat des de l’any 36. Aquest llibre, en realitat, m’explicava a mi durant l’exili i abans de l’exili: les meves idees anteriors i les actuals, els meus canvis de pensament entre l’ahir i l’avui, la meua nova visió de la política, de la vida social, de l’art, de Catalunya i els seus problemes i, sobretot, de mi mateix, del meu esperit, del meu treball i destí d’escriptor. [...] Llavors, doncs, m’ha semblat que la meua defensa personal contra la difamació s’havia de situar aquí i no enlloc més. Car aquí, en aquest *Diari* hi sóc tot jo, el jo vell i el jo nou, amb l’espiritual i el físic, el material, el moral i l’intel·lectual; amb la tristesa i la joia, amb la desesperança i la fe. Essent-hi, doncs, tot jo, la ressonància de l’aflicció que em causava la infàmia, no hi podia mancar, i una certa fe en el recurs de la meua defensa tampoc. Aquí, doncs, acaba la meua defensa. (312)

¹⁷ Podem contrastar i corroborar moltes d’aquestes opinions als articles publicats a la revista *Pont Blau* entre 1954 i 1961. Veg. sobretot Pere Pons (1957): “Interès i hostilitat per l’obra de Puig i Ferrer”; Vicenç Riera Llorca (1959): “Discutible però important”; Miquel Ferrer (1959): “Joan Puig i Ferrer i la política catalana”; Jordi Rocalta (1960): “La resposta de Joan Puig i Ferrer”; Rafael Tasis (1960): “Els complexos del profanador (Entorn de l’obra pòstuma de Puig i Ferrer)”.

CONCLUSIONS

L'intent de netejar la seua imatge pública, de demostrar la seua innocència, fa que Puig siga tan redundant i reiteratiu que aquest tema acaba esdevenint l'eix temàtic central del seu món literari a les acaballes de la seua trajectòria com a escriptor:

Escriure un "diari" d'una manera sistemàtica, continuada, a través de molts anys, porta potser a escoltar-se massa, a esforçar-se massa a dir coses pel gust d'escoltar-nos i de fer-nos escoltar, fins i tot quan potser sense el diari ens seria més agradable callar que parlar. Un diari ofereix el perill d'extremar el narcisisme a què som propensos en general els escriptors. ¿Qui dubta que jo mateix, que en això que escric dec haver caigut algunes vegades per aquest costat? (316)

La publicació del vast compendi novel·lesc *El pelegrí apassionat* així ens ho confirma, ja que acabà convertint-la en una obra de redempció paral·lela a aquestes *Ressonàncies*. La redacció i difusió de totes dues obres esdevé un intent de reconciliació amb tothom; un intent de recerca de la pau interior, remordiments a banda. Aquesta arma de doble fil, però, mai no ha arribat a aconseguir traure'l del tot de l'ostracisme literari producte, encara, dels fets adduïts al present article.

Dari Escandell
Universitat d'Alacant

BIBLIOGRAFIA

- BENQUEREL, Xavier (1971). "Dramàtica entrevista amb en Joan Puig i Ferrer a París". Dins *Memòries 1905-1940*. Barcelona: Alfaguara. Pàgs. 333-343.
- (1982). "Joan Puig i Ferrer". Dins *Memòries d'un exili. Xile 1940-1952*. Barcelona: Edicions 62. Pàgs. 259-264.
- CANYAMERES, Ferran (1977). *El gran sapastre. Vida exterior d'un escriptor*. Caldes de Montbui: Agut Editor.
- FERRER, Miquel (1959). "Joan Puig i Ferrer i la política catalana". *Pont Blau*, 80, juny. Pàgs. 189-193.
- FERRER FRIGOLA, Jaume: www.escriptors.cat/autors/puigiferrerj/index.html.
- FUSTER, Joan (1971). "Joan Puig i Ferrer". Dins *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial. Pàgs. 247-249.
- GRAELLS, Guillem-Jordi (1975). "Pròleg". Dins Joan Puig i Ferrer. *Diari d'un escriptor. Ressonàncies, 1942-1952*. Barcelona: Edicions 62. Pàgs. 9-36.
- (1981). "Pròleg". Dins Joan Puig i Ferrer. *Memòries polítiques*. Barcelona: Proa. Pàgs. 7-17.
- (1982). "Joan Puig i Ferrer. Any del centenari". Dins Joan Puig i Ferrer. *Camins de França*. Barcelona: Edicions 62. Pàgs. 5-9. Vol. I.
- GUANSÉ, Domènec (1947). "Joan Puig i Ferrer". Dins *Retrats literaris* [reeditat el 1966 amb el títol d'*Abans d'ara*]. Barcelona: Ayma. Pàgs. 189-198.
- LEJEUNE, Philippe (1975): *Le pacte autobiographique*. París: Éditions du Seuil.
- ORIOI, Carme (1989). "Una visió dels escriptors Joan Puig i Ferrer i Ferran Canyameres a través de les obres *La traïció de Llavaneres* i *El gran sapastre*". Dins *Universitas Tarraconensis*, 12. Pàg. 101-109.
- PONS, Pere (1957). "Interès i hostilitat per l'obra de Puig i Ferrer". *Pont Blau*, 57, juliol. Pàgs. 224-225.
- PUIG I FERRER, Joan (1928). *Vida interior d'un escriptor*. Barcelona: Arnau de Vilanova.

- (1975). *Diari d'un escriptor. Ressonàncies, 1942-1952*. Barcelona: Edicions 62.
- (1981). *Memòries polítiques*. Barcelona: Proa.
- RIERA LLORCA, Vicenç (1959). "Discussible però important". *Pont Blau*, 80, juny. Pàgs. 187-189.
- ROCALTA, Jordi (1959). "La resposta de Joan Puig i Ferrer". *Pont Blau*, 86, desembre. Pàgs. 345-356.
- TARRADELLAS, Josep (1982). "Com a delegat de la Generalitat a París fou honest". Dins AA. DD. "El centenari del naixement de Joan Puig i Ferrer (Suplement monogràfic especial «Art i Lletres»)". *Avui*, 7 febrer. Pàgs. 21-V.
- TASIS, Rafael ((1960): "Els complexos del profanador (Entorn de l'obra pòstuma de Puig i Ferrer)". *Pont Blau*, 87, gener. Pàgs. 362-356.
- VERDAGUER, Jacint (1895). *En defensa pròpia*. Barcelona: La Magrana (1994).